

ТЕОРЕТИЧНІ ПОЛОЖЕННЯ СОЦІОЛОГІЧНИХ РОЗВІДОК

УДК 316.346.32

Клименко, О. (2026). Довіра як індикатор трансформації українського суспільства і ресурс подолання соціальної травми в умовах війни. *Соціологічні студії*, 1(28), 6–19. <https://doi.org/10.17721/2306-3971-2026-01-21-21>

Довіра як індикатор трансформації українського суспільства і ресурс подолання соціальної травми в умовах війни

Олена Клименко ✉ –

доктор соціологічних наук, професор,
провідний науковий співробітник
відділу соціальної експертизи,
Інститут соціології НАН України

Olena Klymenko ✉ –

ScD in Sociology, Professor
of Sociology, senior researcher of the
Department of Social Expertise, Institute
of Sociology of the National Academy
of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine
E-mail: klimenkoelens@gmail.com
ORCID: 0000-0002-8560-8642

DOI: 10.17721/2306-3971-2026-01-21-21

Received: April 05, 2026

1st Revision: May 29, 2026

Accepted: June 25, 2026

Метою статті є дослідження ролі довіри як індикатора трансформації українського суспільства та механізму подолання соціальної травми в умовах війни, висвітлюючи через категорію довіри кризовий, структурний та трансформаційний виміри соціальної травми. У статті обґрунтовано, що війна постає не лише чинником фізичного руйнування та колективної травматизації, але й каталізатором змін у структурі соціальних взаємин, механізмах солідарності, громадянської мобілізації та інституційної взаємодії. Визначено, що категорія довіри дозволяє комплексно аналізувати глибину соціальної травматизації, рівень суспільної резильєнтності та адаптаційний потенціал соціуму в умовах тривалої кризи. Доведено, що під час збройного конфлікту довіра виконує функцію забезпечення координації колективних дій, підтримки соціальної інтеграції та формування нових горизонтальних моделей взаємодії. Встановлено, що соціальна травма проявляється через кризу інституційної довіри, поширення соціальної підозрливості, моральний песимізм та фрагментацію соціальних зв'язків, водночас війна стимулює розвиток нових форм солідарності, самоорганізації та волонтерської активності. Доведено, що довіра є не лише індикатором глибини соціальної травми, але й важливим ресурсом суспільної резильєнтності, який визначає здатність суспільства до адаптації, самоорганізації та повоєнного відновлення.

Ключові слова: довіра, соціальна травма, війна, соціальна взаємодія, стійкість, ресурси.

Klymenko Olena. Trust as an Indicator of the Transformation of Ukrainian Society and a Resource for Overcoming Social Trauma in Times of War. The purpose of the article is to examine the role of trust as an indicator of societal transformation in Ukraine and as a mechanism for coping with social trauma under wartime conditions, revealing the crisis-related, structural, and transformational dimensions of social trauma through the analytical lens of trust. The article substantiates that war acts not only as a factor of physical destruction and collective traumatization, but also as a catalyst for changes in the structure of social relations, mechanisms of solidarity, civic mobilization, and institutional interaction. It is determined that the category of trust makes it possible to comprehensively analyze the depth of social traumatization, the level of societal resilience, and the adaptive potential of society under conditions of a prolonged crisis. It is proven that during armed conflict trust performs the function of ensuring the coordination of collective actions, maintaining social integration, and shaping new horizontal models of interaction. It has been established that social trauma manifests itself through a crisis of institutional trust, the spread of social suspicion, moral pessimism, and the fragmentation of social ties; at the same time, war stimulates the development of new forms of solidarity, self-organization, and volunteer activity. It is demonstrated that trust is not only an indicator of the depth of social trauma, but also an important resource of societal resilience that determines society's capacity for adaptation, self-organization, and post-war recovery.

Key words: trust, social trauma, war, social interaction, resilience, resources.

ВСТУП

Поняття соціальної довіри та соціальної травми під час війни перебувають у тісному взаємозв'язку, оскільки збройний конфлікт одночасно виступає і джерелом колективної травматизації, і джерелом трансформації традиційних механізмів соціальної взаємодії. У соціологічному вимірі соціальна травма розглядається як наслідок масштабних кризових подій, що докорінним чином руйнують усталені норми, радикально перетворюють традиційні інститути, деформують систему безпеки, змінюють соціальні зв'язки та роблять соціальне життя непередбачуваним. Кризові умови формують середовище хронічної невизначеності, постійних втрат, структурного насильства та вимушеної адаптації, що безпосередньо впливає на рівень довіри між людьми, до соціальних інститутів, гілок державної влади та громадянського суспільства.

Соціальна довіра в таких умовах набуває амбівалентного характеру. З одного боку, соціальна травма може призводити до ерозії довіри через переживання небезпеки, деструкцію соціальних інститутів, поширення страху та поляризацію суспільства. Особливо це проявляється у випадках тривалої мереживної соціальної травми від непередбачуваності бойових дій, вимушеної міграції, економічної нестабільності та втрати соціальної справедливості. Травматичний досвід війни здатний послаблювати горизонтальні зв'язки, ускладнювати колективну взаємодію та сприяти формуванню мережевої солідарності.

Актуальність дослідження довіри, як індикатора трансформації українського суспільства внаслідок соціальної травми в умовах війни, зумовлена безпрецедентними масштабами соціальних, економічних та інституційних змін, спричинених збройною агресією Росії проти України. Війна стала не лише фактором фізичного руйнування, але й потужним чинником глибоких суспільних змін, трансформації системи соціальних відносин, моделей взаємодії між державою та громадянами, а також колективних уявлень про безпеку, солідарність і справедливість. Тож категорія довіри набуває особливого наукового значення як один із ключових індикаторів, який дозволяє виявити глибину трансформаційних процесів, спровокованих соціальними травмами, та рівень ресурсного потенціалу суспільства, оскільки у кризових умовах активізуються механізми взаємодопомоги, волонтерства, мережевої солідарності та самоорганізації населення. Саме спільний досвід проживання низки загроз та кризових ситуацій часто сприяє формуванню нових форм соціальної згуртованості, колективної ідентичності та підвищенню рівня довіри в середині спільнот (Earle & Cvetkovich, 1995). У цьому контексті соціальна довіра виступає не лише індикатором виявлення (визначення) травмування, а й механізмом подолання соціальної травми, оскільки вона здатна забезпечити мобілізацію ресурсів та відновлення соціальної стабільності. Окрім того, рівень соціальної довіри може бути ще й одним із ключових індикаторів суспільної резильєнтності, яка сприяє ефективнішій адаптації суспільства до кризових умов, підвищує готовність до колективних дій та знижує руйнівний вплив соціальної травми. Водночас низький рівень довіри поглиблює наслідки травматизації, ускладнює процеси соціального відновлення та посилює структурні конфлікти.

Актуальність наукового вивчення проблеми також пов'язана з необхідністю переосмислення категорії довіри в контексті структурного насильства та історично сформованих моделей соціальної взаємодії. Повномасштабна війна не лише породжує нові травматичні практики, але й актуалізує історичні форми недовіри, пов'язані з досвідом політичного примусу, залежності та структурної нерівності. Отже, соціальна травма і соціальна довіра під час війни формують складну взаємозалежну систему, в якій травматичний досвід трансформує структуру довіри в суспільстві, тоді як сама довіра виступає важливим ресурсом колективного виживання, адаптації та повоєнного відновлення.

Метою статті є дослідження ролі довіри як індикатора глибоких трансформацій в українському суспільстві та механізму подолання соціальної травми в умовах війни, висвітливши через категорію довіри три взаємопов'язані виміри соціальної травми – кризовий, структурний та трансформаційний, а саме:

- як кризового явища, що дестабілізує суспільні відносини;
- як вияву структурного насильства, що відтворює соціальні нерівності та обмеження;
- як «вікна можливостей» для суспільної трансформації, зміцнення соціальної згуртованості та формування нових моделей розвитку суспільства.

1. АНАЛІЗ ОСНОВНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Значну увагу теоретичному осмисленню понять «довіра» та «соціальна довіра», зокрема крізь призму класичних наукових підходів, приділила Ю. Палагнюк. На основі даних міжнародного проєкту World Values Survey (WVS), а також результатів українських соціологічних досліджень упродовж 2020–2021 років, нею було встановлено, що низький рівень довіри до органів публічної влади значною мірою обумовлений негативним соціальним досвідом взаємодії громадян із відповідними інституціями та неефективністю практик довірчих відносин (Palagnyuk, 2021).

У дослідженні Шайгородського (2022) довіра розглядається як фундаментальна ціннісна основа соціальної взаємодії, а специфічний характер феномену довіри пояснюється поєднанням раціональних і позараціональних механізмів формування оцінок та суджень. Зазначено, що довіра, з одного боку, формується на основі апостеріорного пізнання, соціального досвіду, аналізу подій, явищ, процесів та оцінки поведінкових практик, а з іншого – спирається на ірраціональні мотиваційні чинники, інтуїтивні установки, стереотипні уявлення та емоційне сприйняття соціальної реальності. Дослідник упевнений, що довіра є одним із ключових чинників державотворчих процесів, особливо в умовах національного та державного самовизначення, а також у періоди суспільно-політичних трансформацій і криз. Особливу увагу Ю. Шайгородський приділяє вивченню ролі довіри у забезпеченні легітимності влади та стабільності функціонування політичної системи.

Чинники формування довіри до органів місцевого самоврядування в Україні в умовах війни та триваючої децентралізаційної реформи аналізує Гацко (2024). Його дослідження показали, що саме спроможність органів місцевого самоврядування ефективно вирішувати проблеми громади виступає ключовою ланкою між участю громадян і формуванням довіри. У той же час громадянська участь сама по собі не гарантує зростання довіри, якщо вона не супроводжується реальними результатами та належним реагуванням влади на запити громадян. Натомість ігнорування потреб населення та відсутність практичних результатів суттєво знижують рівень суспільної довіри.

Сальнікова і Тенін (2025) обґрунтовують доцільність розширення евристичного потенціалу категорії довіри як багатовимірного аналітичного концепту для дослідження релігійного поля України. Науковці пропонують застосувати більш комплексні та композитні методики для соціологічних досліджень, орієнтованих на використання раціоналізованих індикаторів оцінки довіри. На думку С. Сальнікової відносно високий рівень довіри до церкви та армії пояснюється специфікою їх взаємодії із суспільством. На відміну від багатьох інших соціальних інститутів, вони не демонструють конфронтаційної позиції щодо громадян і не залучають суспільство до внутрішньоінституційних конфліктів, пов'язаних із перерозподілом влади чи сфер впливу. Дослідниця вважає, що зазначені інститути сприймаються як більш нейтральні та орієнтовані на виконання своїх базових суспільних функцій (Salnikova, 2014, p. 165).

Окремий науковий пласт формують роботи, присвячені дослідженню соціальної травми як складного соціокультурного феномена, що виникає внаслідок подій, які порушують звичний порядок життя та спричиняють глибокі зміни в системі індивідуальних і колективних уявлень про навколишній світ. На думку Олійник і Ятченко (2021), ключовою ознакою соціальної травми є порушення усталених механізмів ідентифікації та самоідентифікації, що приводить до переосмислення цінностей, соціальних ролей і колективних уявлень. Тож наслідком соціальної травми часто стає трансформація, що суттєво впливає на процеси соціальної інтеграції, згуртованості та подальшого розвитку суспільства (Ятченко, Олійник, 2019).

Актуальність дослідження соціальної травми в сучасній Україні визначається необхідністю наукового осмислення та пошуку ефективних механізмів подолання наслідків російської збройної агресії, яка стала джерелом масштабних соціальних потрясінь, що спричинили глибокі трансформації в усіх сферах суспільного життя. Зазначений процес розглядається Чепурко (2024) як закономірний етап переходу соціальної системи від одного стану до іншого шляхом переосмислення усталених соціальних практик, цінностей і способів організації суспільного життя. За таких умов соціальна травма визначається не лише як наслідок воєнних подій, а й як важливий чинник суспільних трансформацій, що впливає на процеси адаптації, консолідації та відновлення соціуму. У зв'язку з цим особливої ваги набуває необхідність комплексного та фундаментального дослідження соціальної травми, спричиненої російсько-українською війною. Такий аналіз дозволяє глибше зрозуміти

механізми функціонування суспільства в умовах масштабних криз, оцінити наслідки травматичного досвіду для соціальних інститутів та визначити потенційні ресурси суспільного відновлення і розвитку (Klymenko & Cherpak, 2026).

Проведений аналіз українського соціологічного дискурсу свідчить, що категорії «довіра» та «соціальна травма» переважно розвиваються у двох окремих наукових напрямках – перший зосереджений на вивченні довіри як чинника соціальної згуртованості, легітимності влади, громадянської активності та суспільної резильєнтності, тоді як другий спрямований на осмислення соціальної травми як наслідку масштабних кризових подій, що трансформують колективні ідентичності, соціальні практики та механізми суспільної інтеграції. Водночас аналіз основних робіт засвідчує недостатню розробленість питання взаємозв'язку між соціальною довірою та соціальною травмою в умовах війни.

Отже, існує нагальна потреба у формуванні інтегрованої теоретико-методологічної рамки, яка дозволить розглядати довіру одночасно і як індикатор глибини соціальної травми, і як ресурс відновлення суспільства. Такий підхід відкриває можливість досліджувати соціальну травму у трьох взаємопов'язаних вимірах (кризовому, структурному та трансформаційному) через категорію довіри, що на думку авторки, може суттєво розширити наукове розуміння соціальної травми не лише як прояву кризи і деструкції, але й як процес докорінної трансформації суспільства, у межах якого через механізми довіри відбувається адаптація, консолідація та формування нових моделей розвитку. В умовах тривалої війни саме вивчення довіри здатне забезпечити більш глибоке розуміння як масштабів травматизації українського суспільства, так і його ресурсного потенціалу до відновлення, резильєнтності та подальшої трансформації.

2. МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

2.1. Теоретична рамка

Методологічною основою статті стала класична концепція Лумана (Luhmann, 1979), яка розглядає довіру як механізм зниження соціальної складності при подоланні невизначеності. У контексті російсько-української війни зазначена теоретична перспектива дозволяє пояснити, чому в умовах масштабної небезпеки, руйнування звичних соціальних структур і високого рівня ризику суспільство не лише не втрачає здатність до колективної взаємодії, а в окремих випадках демонструє зростання горизонтальних зв'язків, солідарності та самоорганізації. В українських реаліях теорія Лумана дозволяє інтерпретувати зростання соціальної довіри як адаптаційну відповідь суспільства на травматичний досвід війни, що проявляється у розвитку горизонтальних мереж взаємодопомоги – волонтерських ініціатив, локальних громадських об'єднань, неформальних логістичних мереж підтримки військових і цивільного населення. Через механізми довіри суспільство компенсує дефіцит стабільності та передбачуваності, який виникає внаслідок руйнування звичних інституційних порядків. У межах дослідження соціальної травми теорія Н. Лумана дозволяє пояснити, що травматичний досвід не обов'язково призводить виключно до дезінтеграції суспільства, навпаки, за певних умов він може стимулювати процеси вторинної інтеграції (Luhmann, 1992). У цьому контексті довіра виступає функціональною умовою (ресурсом) виживання системи, яка переживає радикальні трансформації, пов'язані із соціальною травмою. Саме тому зростання довіри під час війни можна трактувати як ресурс – здатність суспільства адаптуватися до екстремальних умов без втрати базових механізмів координації та солідарності.

Теорія структурного насильства є одним із найбільш продуктивних підходів для аналізу соціальних травм, що виникають унаслідок війни, та виступає ключовим структурним елементом теоретичної рамки нашого дослідження. Її концептуальні засади були розроблені Й. Галтунгом, який запропонував розглядати насильство не лише як результат безпосереднього фізичного примусу, а й як наслідок функціонування соціальних, політичних та економічних структур, що обмежують можливості людей задовольняти базові потреби та реалізовувати свій потенціал (Galtung, 1969). У такому розумінні війна постає не лише як сукупність бойових дій, а як процес формування довготривалих інституційних і соціальних дисфункцій, які продукують травматичні наслідки навіть після завершення активної фази конфлікту. Тож соціальна травма розглядається як результат систематичного порушення звичних механізмів суспільного відтворення – руйнує соціальні інститути, підриває економічну безпеку, обмежує доступ до освіти, медичних послуг, ринку праці та інших

ресурсів (Galtung, 1989). Унаслідок цього травматизація набуває не лише індивідуального, а й колективного характеру, охоплюючи широкі соціальні групи та територіальні спільноти. Таким чином, соціальна травма стає проявом накопиченого структурного насилля, яке відтворює нерівність, соціальну вразливість та виключення (Folke, 2006).

Особливого значення у межах цього підходу набуває категорія довіри. Соціальна довіра виступає чутливим індикатором впливу структурного насилля, оскільки відображає ступінь легітимності інститутів і спроможність суспільства підтримувати механізми соціальної координації. Зниження довіри до державних інституцій, органів влади чи соціальних груп може розглядатися як наслідок накопичення травматичного досвіду та поглиблення структурних дисфункцій. Водночас збереження або зростання довіри свідчить про наявність адаптаційного потенціалу суспільства (соціального ресурсу) та його здатність протидіяти наслідкам структурного насилля.

2.2. Емпірична база

У статті використано вторинні дані досліджень:

1. Соціологічний моніторинг *Українське суспільство в умовах війни Інституту соціології НАН України* (Паращевін, 2024). Збір емпіричних даних проводився у період з 17 по 27 червня 2024 р. методом телефонного опитування із застосуванням технології CATI ($n = 2767$). Враховуючи дизайн-ефект вибірки, максимальна статистична помилка не перевищувала 2,5 %.

2. Всеукраїнське опитування громадської думки «Омнібус», проведене Київським міжнародним інститутом соціології (Грушецький, 2026) з 26 листопада по 29 грудня 2025 р., яке здійснювалося методом телефонних інтерв'ю із застосуванням технології CATI ($n = 1001$).

3. РЕЗУЛЬТАТИ І ДИСКУСІЯ

Соціальну травму можна висвітлити через категорію довіри як процес руйнування, трансформації та відновлення механізмів соціальної інтеграції в умовах колективного кризового досвіду, що дозволяє говорити про неї як про системну зміну структури соціальних відносин, норм взаємодії та моделей суспільної координації. Водночас необхідно звернути увагу на амбівалентний характер поняття «довіра», який полягає в тому, що вона одночасно може бути і чинником соціальної інтеграції та стабільності, і джерелом вразливості, маніпуляції або соціального розчарування. Особливо виразно ця подвійність виявляється в умовах війни, коли суспільство перебуває у стані високої невизначеності та ризику.

В українських реаліях, з одного боку, довіра стає критично важливим ресурсом виживання суспільства шляхом забезпечення координації колективних дій, оскільки сприяє розвитку волонтерських мереж, мобілізації громадян, посиленню солідарності, підтримці армії та державних інституцій, формуванню здатності суспільства адаптуватися до кризових ситуацій. З іншого боку, збройний конфлікт створює середовище, в якому довіра стає надзвичайно вразливою до впливів – небезпеківі виклики, інформаційні маніпуляції, пропаганда, травматичний досвід втрат і страху можуть породжувати недовіру до інституцій, підозрілість між людьми, соціальну поляризацію, кризу легітимності влади та зростання соціальної тривожності. Амбівалентність довіри також виявляється в тому, що війна здатна одночасно підвищувати одні форми довіри та руйнувати інші.

Для аналізу українського суспільства в умовах повномасштабної війни теорія структурного насилля дозволяє розглядати соціальні травми не як індивідуальне психологічне переживання, а як структурне порушення функціонування суспільства, яке виникає внаслідок масштабних криз на кількох взаємопов'язаних рівнях. На макрорівні йдеться про руйнування інституційної спроможності держави та територіальних громад, порушення соціально-економічних зв'язків і зростання регіональних диспропорцій. На мезорівні структурне насилля виявляється через дезорганізацію локальних спільнот, ослаблення соціального капіталу та зміну моделей взаємодії між громадянами й інституціями. На мікрорівні воно відображається у втраті відчуття безпеки, зниженні життєвих перспектив, посиленні соціальної невизначеності та руйнуванні довіри.

У соціологічному вимірі довіра виступає фундаментальною умовою функціонування суспільства, оскільки забезпечує передбачуваність соціальної взаємодії, легітимність інституцій та здатність людей до кооперації, самоорганізації та взаємодопомоги. Соціальна травма, своєю чергою, виникає тоді, коли масштабні кризові події – війна, окупація, насильство, економічний колапс або масові

втрати – руйнують звичні механізми безпеки та стабільності. Саме тому категорія довіри може виступати одним із головних аналітичних індикаторів глибини та наслідків соціальної травматизації.

Таким чином, війна не просто «знижує» або «підвищує» довіру, а радше трансформує її структуру (від персоналізованої до інституційної). Довіра виступає фундаментальною умовою функціонування суспільства, оскільки забезпечує передбачуваність соціальної взаємодії, легітимність інституцій та здатність людей до кооперації, самоорганізації та взаємодопомоги (Остапенко, Бунгеа, 2023). Соціальна травма, своєю чергою, виникає тоді, коли масштабні кризові події – війна, окупація, насильство, економічний колапс або масові втрати – руйнують звичні механізми безпеки та стабільності. Саме тому категорія довіри може виступати одним із головних аналітичних індикаторів глибини та наслідків соціальної травматизації. Через категорію довіри соціальна травма може бути висвітлена у трьох взаємопов'язаних вимірах – як кризове явище, як складова структурного насилля та як «вікно можливостей» для розвитку суспільства.

3.1. Довіра як індикатор глибини кризових явищ, обумовлених соціальною травмою

Категорія довіри сприяє дослідженню соціальної травми як кризового явища. В умовах війни люди втрачають відчуття передбачуваності світу, безпеки та стабільності соціальних норм. Руйнується довіра до інституцій, держави, системи права, економічних механізмів, а інколи – навіть до найближчого соціального оточення. У цьому контексті соціальна травма постає як соціальне явище дестабілізаційного символічного та інституційного характеру. Тож вона може бути виміряна через кризу базової соціальної довіри. Результати опитування, проведеного КМІС щодо рівня довіри до суспільних інституцій у червні 2024 та червні 2025 р. демонструють складний і суперечливий характер трансформації соціальної довіри в умовах війни (Грушецький (2026), що дозволяє інтерпретувати її як важливий індикатор соціальної травми українського суспільства. Представлені дані підтверджують тезу про те, що соціальна травма може проявлятися у дестабілізації символічного та інституційного порядку та безпосередньо впливає на структуру суспільної довіри (рис. 1).

Насамперед результати опитування свідчать про нерівномірність рівня довіри до різних інституцій, що відображає диференційований характер соціальної травматизації.

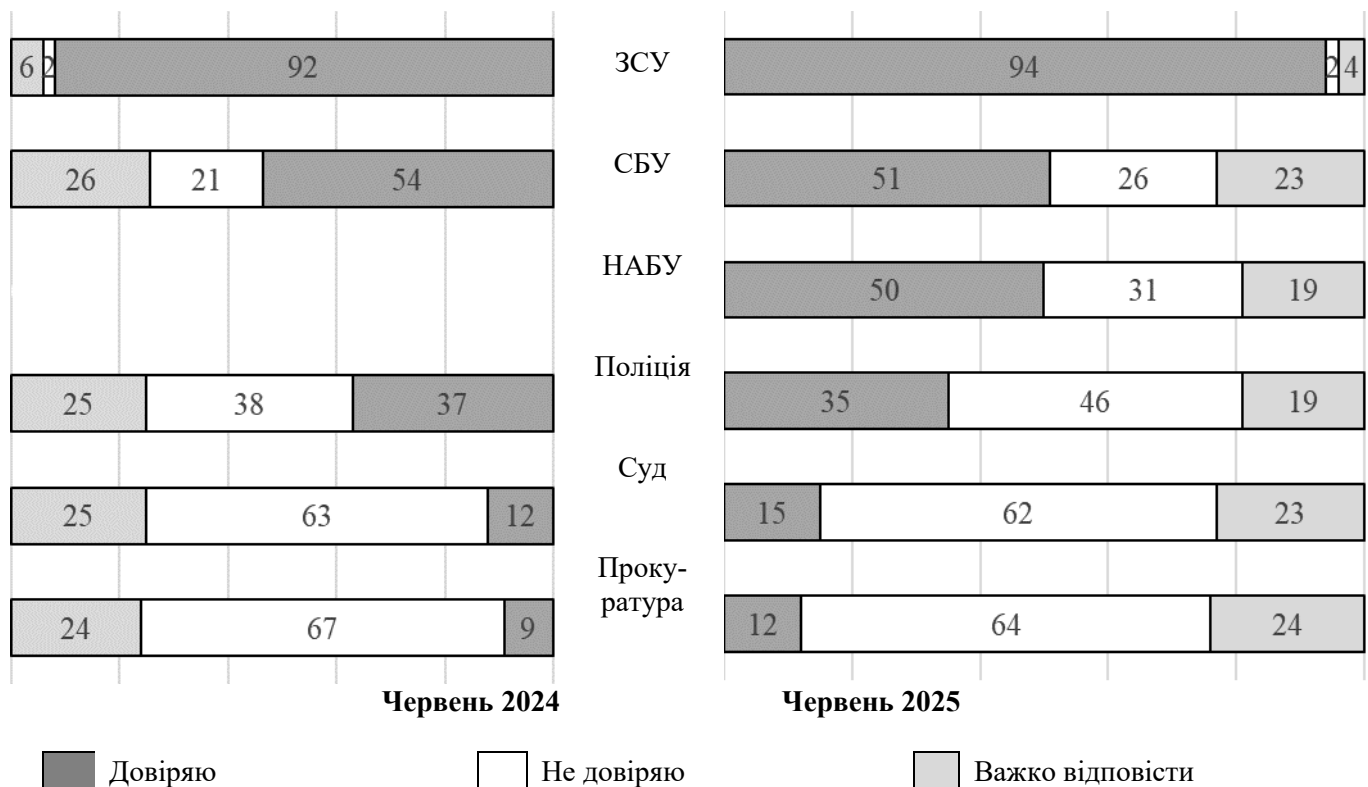

Рис. 1. Порівняльний аналіз рівня довіри суспільним інституціям в Україні, червень 2024 р. – червень 2025 р., %
Джерело: зроблено автором згідно з (Грушецький, 2026).

Найвищий рівень довіри в обох часових зрізах демонструють Збройні сили України – у 2024 р. їм довіряли 92 % респондентів, а у 2025 – вже 94 %. Такий показник свідчить про те, що в умовах екзистенційної загрози саме армія сприймається як ключовий гарант безпеки, виживання та збереження державності. У контексті соціальної травми ЗСУ виконують не лише оборонну, але й символічно-інтегративну функцію, виступаючи центром колективної консолідації та джерелом відновлення базового відчуття безпеки. Необхідно зазначити, що особливе значення для формування суспільної довіри до армії мало її сприйняття громадянами ще під час політичної кризи 2004 р. У масовій свідомості українців утвердилося уявлення про те, що стримана позиція військових у період суспільного протистояння сприяла недопущенню силового сценарію розвитку подій та запобігла можливому кровопролиттю. Відсутність військового втручання в політичний конфлікт стала важливим чинником легітимації армії як інституту, що діє в інтересах суспільної стабільності та громадянського миру. Крім того, на думку С. Сальнікової, довіра до армії ґрунтувалася на її невтручанні у повсякденне життя громадян та відсутності практик, які могли б сприйматися як вияв подвійних стандартів або політичної заангажованості. У результаті військові інститути розглядалися населенням як відносно автономні від політичних суперечностей структури, що забезпечують безпеку та суспільний порядок. Така модель взаємодії сприяла формуванню стійкого кредиту суспільної довіри, який базувався не лише на оцінці ефективності діяльності інституту, а й на його здатності залишатися поза політичними конфліктами та підтримувати суспільну консолідацію (Salnikova, 2014, p. 169).

Зберігається довіра й до Служби безпеки України – 54 % у 2024 р. та 51 % у 2025 р. Попри певне зниження, цей показник залишається відносно високим, що свідчить про суспільний запит на інституції, здатні забезпечувати захист в умовах війни та інформаційної небезпеки. Водночас спостерігається помітне зростання частки тих, хто не довіряє СБУ (із 21 до 26 % відповідно), що може відображати поступове підвищення критичного ставлення суспільства та збільшення соціального запиту на покращення ефективності роботи державних безпекових структур.

Особливо показовими є результати щодо інституцій правосуддя та правоохоронної системи. Рівень довіри до поліції у 2025 р. становив лише 35 % проти 46% недовіри. Ще глибша криза довіри спостерігається щодо судової системи та прокуратури – суду довіряють лише 15 % опитаних, а не довіряють – 62 %; прокуратурі – 12 % та відповідно 64 %. Порівняно з 2024 р. негативні тенденції залишаються такими, що стабільно посилюються. Тож в українському суспільстві зберігаються історично сформовані високі показники недовіри до системи правосуддя, що може свідчити про глибоку інституційну кризу судової гілки влади.

У контексті соціальної травми це має особливе значення, оскільки саме довіра до правових інституцій є одним із ключових показників стабільності соціального порядку та демократії. Низький рівень довіри до суду і прокуратури свідчить про те, що значна частина суспільства не сприймає ці інституції як справедливі, ефективні та здатні забезпечити захист прав громадян. Таким чином, соціальна травма проявляється як криза легітимності судової гілки влади, як регуляторного механізму соціальної взаємодії та правового захисту.

Показовими є також результати щодо НАБУ, які, на жаль порівняти з 2024 р не можливо через відсутність соціологічних вимірів. У 2025 р. рівень довіри до цієї інституції становить 50 %, тоді як недовіру висловлює 31 % респондентів, що може свідчити про амбівалентне ставлення суспільства до антикорупційних структур – з одного боку, зберігається запит на боротьбу з корупцією як формою структурного насильства, а з іншого – присутня певна недовіра до здатності інституцій забезпечити реальні зміни.

Загалом результати дослідження КМІС підтверджують, що соціальна травма в умовах війни може бути виміряна через кризу базової соціальної довіри. Водночас дані демонструють амбівалентний характер трансформації довіри – де поряд із руйнуванням довіри до частини державних інституцій спостерігається консолідація довіри навколо інституцій, які асоціюються із захистом, безпекою та національним спротивом. Отже, війна одночасно дестабілізувала традиційний інституційний порядок і стимулювала формування нових механізмів соціальної інтеграції.

Таким чином, категорія довіри дозволяє розглядати соціальну травму не лише як наслідок руйнування соціальної стабільності, а і як процес глибокої трансформації механізмів суспільної взаємодії, колективної солідарності та легітимності інституцій у кризових умовах війни.

3.2. Довіра як індикатор глибини інтеграції соціальної травми

Категорія довіри дає можливість визначати соціальну травму як складову структурного насильства. Якщо суспільство тривалий час існує в умовах колоніальної залежності, авторитаризму чи системної нерівності, формується історично закріплена недовіра до влади, інституцій та публічного простору. Війна в такому випадку не лише створює нову травму, а й актуалізує попередні історичні травматичні досвіди. Саме тому аналіз довіри дозволяє виявити, наскільки глибоко травма інтегрована у соціальну структуру суспільства.

Результати моніторингового дослідження «Українське суспільство в умовах війни – 2024» щодо думки українців про можливість розраховувати на допомогу сусідів або членів громади у випадку серйозної проблеми демонструють суперечливий стан горизонтальної соціальної довіри в українському суспільстві в умовах війни та дозволяють інтерпретувати соціальну травму як наслідок тривалого структурного насильства. Отримані дані свідчать про одночасне співіснування процесів соціальної консолідації та глибоко вкоріненої недовіри, що сформувалася під впливом історичних, політичних і соціально-економічних чинників радянських часів (рис. 2).

Рис. 2. «Якою мірою Ви могли б розраховувати на допомогу ваших сусідів або членів вашої громади у випадку коли у Вас станеться серйозна проблема?», %
Джерело: зроблено автором згідно з (Парашевін, 2024).

Результати соціологічного моніторингу щодо думки українців про можливість розраховувати на допомогу сусідів або членів громади у випадку серйозної проблеми демонструють суперечливий стан горизонтальної соціальної довіри в українському суспільстві під час збройного конфлікту та дозволяють інтерпретувати соціальну травму як наслідок тривалого структурного насильства. Отримані дані свідчать про одночасне співіснування процесів соціальної консолідації та глибоко вкоріненої недовіри, що сформувалася під впливом історичних, політичних і соціально-економічних чинників радянських часів.

Найбільша частка респондентів (45,8 %) зазначила, що «певною мірою» може розраховувати на допомогу сусідів або членів громади, що свідчить про наявність відносно стабільного рівня локальної соціальної солідарності та підтверджує припущення про те, що в умовах війни горизонтальні зв'язки залишаються важливим механізмом адаптації та взаємопідтримки. Водночас домінування саме помірної, а не повної довіри вказує на обмежений характер соціальної інтеграції, оскільки значна частина населення не має впевненості у повній надійності соціального оточення навіть у кризових ситуаціях.

У той же час, лише 10,5 % опитаних відповіли, що «цілком можуть розраховувати» на допомогу громади. Відносно низький рівень повної довіри демонструє, що навіть в умовах зовнішньої загрози та активізації волонтерських практик процес формування стійкої культури взаємної підтримки залишається незавершеним. Тож соціальна травма виявляється не лише у кризі інституційної довіри, але й у фрагментації міжособистісних зв'язків. Особливо показовим у цьому зв'язку є те, що 32,6 % респондентів зазначили, що «зовсім не можуть розраховувати» на допомогу громади. Такий високий показник недовіри до найближчого соціального середовища (майже 1/3) свідчить про глибоку інтегрованість соціальної травми у повсякденну структуру соціальних відносин. У контексті концепції структурного насильства це може інтерпретуватися як наслідок тривалого історичного досвіду авторитаризму, колоніальної залежності, соціальної атомізації та руйнування традицій

горизонтальної взаємодії. Соціальна недовіра в цьому випадку є не лише реакцією на сучасну війну, а результатом накопичення історичних травматичних практик, які формували відчуження між людьми, слабкість громадянського суспільства та низький рівень соціального капіталу.

Показник 11,1 % респондентів, які не змогли визначитися з відповіддю, що також має важливе соціологічне значення. Невизначеність щодо можливості отримання допомоги від громади може свідчити про нестабільність соціальних зв'язків і відсутність чітких моделей соціальної взаємодії в умовах війни. Така ситуація є характерною для суспільств, що переживають стан глибокої соціальної трансформації та травматизації.

У межах концепції соціальної травми як форми структурного насильства результати щорічного моніторингу Інституту соціології демонструють, що довіра виступає чутливим індикатором глибини історично сформованих соціальних деформацій. Тривалий вплив радянської системи, авторитарних практик управління, обмеження автономії громад і дефіцит горизонтальної самоорганізації сприяли формуванню культури обережності, недовіри та соціальної дистанції. Повномасштабна війна, з одного боку, актуалізувала ці травматичні моделі поведінки, а з іншого – створила умови для поступового розвитку нових практик солідарності та взаємної підтримки.

Аналіз рівня довіри до найближчого соціального оточення дозволяє виявити ступінь інтегрованості соціальної травми у структуру українського суспільства (рис. 3). Високий рівень часткової та повної недовіри свідчить про збереження наслідків структурного насильства, тоді як наявність помірної довіри демонструє потенціал для формування нових механізмів соціальної згуртованості, резильєнтності та повоєнного відновлення.

Результати щорічного моніторингового дослідження стосовно оцінки соціальної довіри та підтримки, проведеного Інститутом соціології НАН України в 2024 р., демонструють високий рівень поширення недовіри, соціального песимізму та моральної невизначеності в українському суспільстві, що дозволяє інтерпретувати категорію довіри як важливий індикатор глибини соціальної травми. Представлені дані підтверджують гіпотезу про те, що довіра є не лише характеристикою міжособистісних відносин, але й чутливим показником стану соціальної системи, рівня її стабільності та наслідків тривалого структурного насильства.

Насамперед показовим є те, що 61,6 % респондентів погоджуються із твердженням, що «більшість людей здатна піти на нечесний вчинок заради вигоди» і лише 24,6 % – не погоджуються з цією думкою (рис. 3).

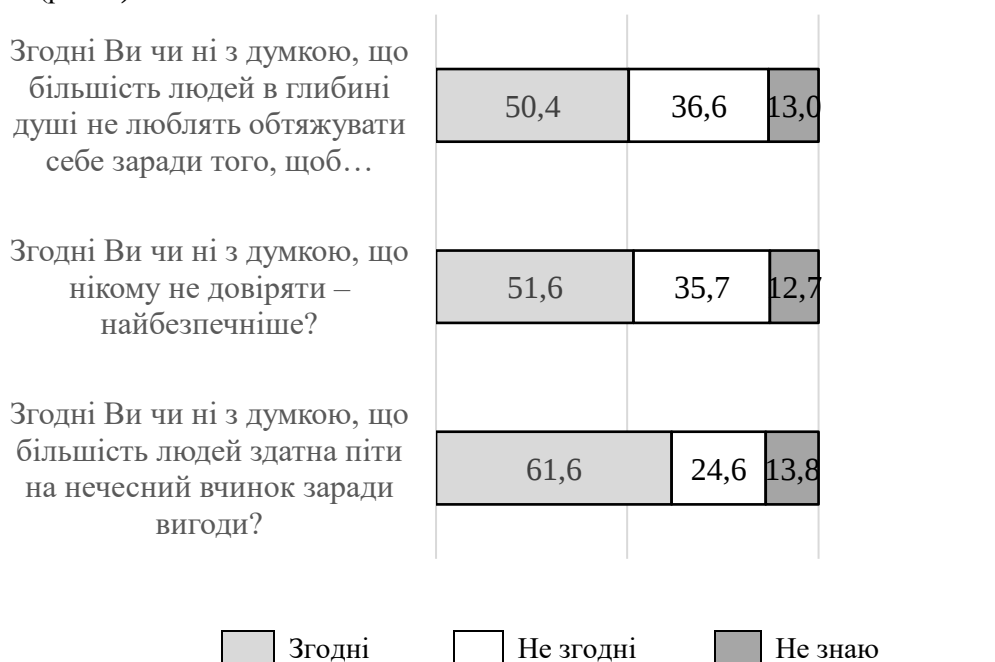

Рис. 3. Оцінка респондентами рівня соціальної довіри і підтримки, 2024, %
 Джерело: зроблено автором згідно з (Парашевін, 2024).

Такий розподіл відповідей свідчить про домінування в суспільній свідомості установки на потенційну недоброчесність інших людей. У соціологічному вимірі це означає ослаблення базової міжособистісної довіри та формування культури соціальної підозрілості. Подібні уявлення є характерними для суспільств, які тривалий час перебували під впливом авторитарних практик, системної корупції, політичної залежності та економічної нестабільності. У цьому контексті соціальна травма виявляється через руйнування моральних очікувань щодо чесності та взаємної відповідальності у суспільстві.

Не менш важливими є результати щодо ставлення до довіри як соціальної стратегії. Із твердженням, що «нікому не довіряти – найбезпечніше», погодилися 51,6 % опитаних, тоді як не погодилися лише 35,7 %. Такі результати демонструють високий рівень соціальної тривожності та поширення захисних моделей поведінки, заснованих на дистанціюванні й обережності. У межах концепції соціальної травми це можна трактувати як наслідок втрати відчуття безпеки та передбачуваності соціального середовища. Недовіра у цьому випадку стає адаптаційною реакцією на досвід нестабільності, насильства та ризику.

Особливої уваги заслуговує те, що половина респондентів (50,4 %) погоджується з твердженням, що «більшість людей у глибині душі не люблять обтяжувати себе заради того, щоб допомогти іншим». Лише 36,6 % не поділяють такої позиції, що може свідчити про ослаблення уявлень про альтруїзм, солідарність і взаємну підтримку як домінуючі соціальні норми. В умовах війни та соціальної травматизації подібні установки можуть бути наслідком як накопиченого досвіду соціальної атомізації, так і тривалого дефіциту ефективних механізмів колективної взаємодії.

У контексті гіпотези про те, що категорія довіри дозволяє визначати рівень інтегрованості соціальної травми у структуру суспільства, отримані результати мають особливе значення. Високий рівень недовіри свідчить про глибоке проникнення травматичного досвіду у сферу повсякденних соціальних відносин (Vallier & Weber, 2021). Війна в даному випадку не лише формує нові травматичні практики, але й актуалізує історично сформовані моделі недовіри, що виникли внаслідок колоніального минулого, авторитарної політичної культури, структурного насильства та соціальної нерівності.

Водночас результати моніторингу 2024 р. демонструють амбівалентний характер сучасного українського суспільства. Попри високий рівень загальної недовіри, у попередніх дослідженнях фіксується зростання локальної солідарності, волонтерської активності та довіри до інституцій безпеки, що дозволяє говорити про те, що соціальна травма не лише дестабілізує суспільство, але й стимулює пошук нових форм соціальної інтеграції та взаємопідтримки.

Таким чином, аналіз представлених даних підтверджує, що категорія довіри є ефективним інструментом дослідження соціальної травми. Через показники міжособистісної довіри, моральних очікувань і готовності до взаємодопомоги можна виявити глибину структурних деформацій суспільства, рівень соціальної тривожності та ступінь трансформації соціальних норм в умовах війни й тривалого історичного досвіду структурного насильства.

3.3. Довіра як індикатор рівня ресурсного потенціалу травмованого суспільства

Категорія довіри дозволяє показати конструктивний потенціал соціальної травми як «вікна можливостей». Під впливом спільної небезпеки можуть активізуватися механізми горизонтальної солідарності, взаємодопомоги та громадянської мобілізації. У випадку України війна сприяла розвитку волонтерського руху, мережевих форм підтримки та локальних спільнот, що стало підґрунтям для зростання міжособистісної довіри. У такому випадку довіра виступає механізмом суспільної резильєнтності та адаптації до травматичних умов.

Аналіз рівня довіри до інституцій громадянського суспільства в Україні, червень 2024 р. – червень 2025 р. (рис. 4) наочно демонструє суттєву диференціацію суспільних оцінок залежно від типу інституції, а також дозволяє інтерпретувати довіру як важливий механізм суспільної адаптації та резильєнтності в умовах війни і колективної соціальної травми.

Найвищий рівень довіри в обидва періоди зберігається до волонтерського руху. У червні 2024 р. волонтерам довіряли 81 % респондентів, хоча у червні 2025 р. цей показник не суттєво знизився і становив 79 %. Водночас рівень недовіри залишався мінімальним (5 % у 2024 р. та 7 % у 2025 р.). Така стабільно висока підтримка свідчить про інституціоналізацію волонтерства як одного із ключових елементів громадянського суспільства воєнного часу. Саме волонтерські практики стали прикладом активізації мережевої солідарності, взаємодопомоги та громадянської самоорганізації в

умовах спільної небезпеки. У цьому контексті соціальна травма війни не лише продукує деструктивні наслідки, а й відкриває «вікно можливостей» для формування нових моделей соціальної взаємодії, заснованих на взаємній підтримці та довірі.

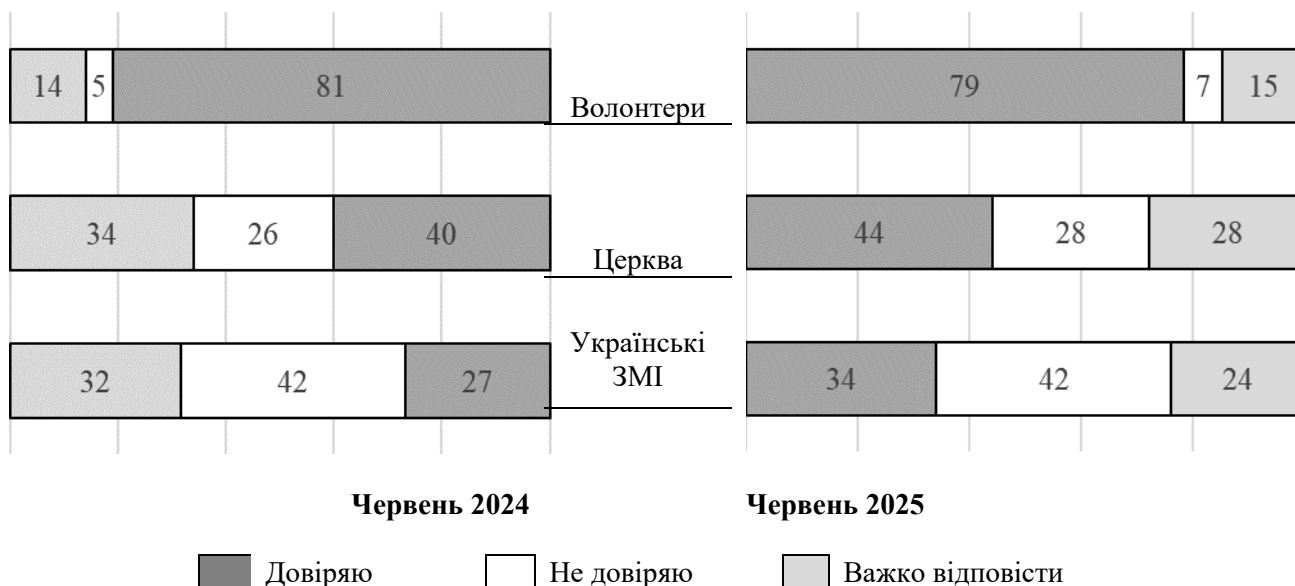

Рис. 4. Порівняння рівня довіри до інституцій громадянського суспільства в Україні, червень 2024 р. – червень 2025 р., %

Джерело: зроблено автором згідно з (Грушецький, 2026).

Показовою є також динаміка ставлення до церкви. У 2024 р. рівень довіри становив 40 %, а у 2025 р. зріс до 44 %, при цьому частка недовіри залишалася відносно стабільною (26 % та 28 % відповідно). Водночас значна частка респондентів утрималася від однозначної оцінки, що може свідчити про суперечливе сприйняття релігійних інституцій в умовах суспільної поляризації та трансформації релігійного поля України під впливом війни. Проте навіть за таких умов церква продовжує виконувати функцію символічної інтеграції, моральної підтримки та соціальної консолідації.

Інший характер має динаміка довіри до українських засобів масової інформації. У 2024 р. рівень довіри до ЗМІ становив 27 %, тоді як недовіри – 42 %. У 2025 р. показник довіри дещо зріс до 34 %, однак рівень недовіри залишився таким само високим – 42 %, що дає змогу говорити про амбівалентне ставлення суспільства до медіа в умовах інформаційної війни, яке супроводжується підвищенням рівня емоційної напруги та поширенням інформаційних маніпуляцій. Разом із тим певне зростання довіри може вказувати на підвищення значущості перевірених джерел інформації у кризових умовах.

Рис. 5. «Якою мірою ви погоджуєтесь чи не погоджуєтесь з такими твердженнями?

«Я відчуваю громадянський обов'язок допомагати країні через волонтерські ініціативи», %

Джерело: зроблено автором за (Жуленьова, 2025).

Результати моніторингового дослідження підтверджують, що категорія довіри є важливим індикатором трансформації українського суспільства під впливом соціальної травми війни. Спільна загроза та необхідність колективного виживання активізують механізми горизонтальної інтеграції, сприяють розвитку локальних спільнот, волонтерських мереж і практик громадянської мобілізації (рис. 5) та свідчить про наявність в Україні зрілих горизонтальних практик солідарності, відповідальності та громадянської участі, які є важливими передумовами формування стійких демократичних інститутів та успішної європейської інтеграції. Щодо ставлення населення до твердження «Я відчуваю громадянський обов'язок допомагати країні через волонтерські ініціативи» соціологічне дослідження засвідчує високий рівень сформованості громадянської відповідальності та підтримки волонтерського сектору в суспільстві. Переважна більшість респондентів (73,2 %) погодилися з наведеним твердженням, що свідчить про домінування позитивної установки стосовно особистої участі у суспільно корисній діяльності та готовності долучатися до практик взаємодопомоги в умовах національної кризи. У такому вимірі довіра виконує функцію механізму суспільної резильєнтності, забезпечуючи адаптацію соціуму до тривалих травматичних умов і підтримуючи здатність суспільства до самоорганізації та збереження соціальної цілісності.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕНЬ

Категорія соціальної довіри є важливим аналітичним індикатором трансформації українського суспільства в умовах соціальної травми, спричиненої повномасштабною війною. Соціальна травма та соціальна довіра формують складну взаємозалежну систему, в межах якої травматичний досвід одночасно руйнує традиційні механізми соціальної інтеграції та стимулює виникнення нових форм солідарності, взаємодопомоги й громадянської мобілізації. У цьому контексті довіра виступає не лише показником рівня суспільної стабільності, але й ресурсом адаптації, колективного виживання та повоєнного відновлення. В українських реаліях довіра виконує функцію компенсації дефіциту передбачуваності та стабільності, який виникає внаслідок руйнування звичних інституційних порядків. Водночас соціальна травма не зводиться виключно до процесів дезінтеграції, оскільки за певних умов вона здатна активізувати процеси вторинної інтеграції через формування нових горизонтальних структур взаємодії.

Результати вторинного аналізу емпіричних даних підтвердили амбівалентний характер трансформації довіри в українському суспільстві. З одного боку, війна посилює кризу інституційної довіри, насамперед щодо судової системи, прокуратури та частини державних інституцій, що свідчить про глибоку інтегрованість історично сформованих практик структурного насильства, соціальної нерівності та постколоніальної недовіри в українське суспільство. Високі показники соціальної підозрілості, морального песимізму та орієнтації на недовіру як стратегію безпеки демонструють проникнення травматичного досвіду у сферу повсякденних соціальних відносин.

З іншого боку, результати дослідження засвідчили формування нових механізмів соціальної інтеграції та суспільної резильєнтності. Найвищий рівень довіри в українському суспільстві демонструють Збройні сили України та волонтерський рух, які в умовах війни набули не лише функціонального, але й символічно-інтегративного значення. Високий рівень підтримки волонтерських ініціатив, розвиток локальних спільнот, мережових форм взаємодопомоги та готовність громадян до участі у практиках підтримки країни свідчать про активізацію мережевої солідарності та зміцнення громадянської суб'єктності.

Доведено, що категорія довіри дозволяє розглядати соціальну травму у трьох взаємопов'язаних вимірах – як кризове явище, що руйнує механізми соціальної стабільності; як вияв структурного насильства, інтегрованого в історичний досвід суспільства; а також як «вікно можливостей» для формування нових моделей соціальної взаємодії та колективної мобілізації. Саме тому довіра може розглядатися не лише як індикатор глибини суспільної травматизації, але і як показник адаптаційного потенціалу та здатності суспільства до самоорганізації. У цьому контексті довіра виступає одним із ключових індикаторів суспільної резильєнтності, який визначатиме перспективи повоєнного відновлення, демократичної модернізації та подальшої інтеграції українського суспільства.

Разом з тим довіра може бути одним із ключових ресурсів подолання соціальної травми. Саме через механізми довіри забезпечується координація колективних дій, підтримується соціальна солідарність, формується готовність до взаємодопомоги та мобілізуються ресурси суспільства для

протидії кризам. Досвід України в умовах російсько-української війни демонструє, що високий рівень довіри до окремих інституцій, насамперед до армії, волонтерського руху та місцевих громад, став важливим чинником суспільної стійкості та адаптації до наслідків воєнних потрясінь.

ФІНАНСУВАННЯ

Дане дослідження не отримувало фінансування.

КОНФЛІКТ ІНТЕРЕСІВ

Авторка є членом редакційної колегії журналу, проте вона не брала участі в редакційному рецензуванні та прийнятті рішення про публікацію цього рукопису.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

- Гацко, В. (2024). Що визначає довіру до місцевого самоврядування під час війни в Україні? *Соціологічні студії*, 2(25), 19–30. <https://doi.org/10.29038/2306-3971-2024-02-43-43>
- Грушецький, А. (2026, 13 січня). *Довіра суспільним інституціям*. Пресреліз. Київ: КМІС. Отримано 25.04.2026 з <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1578&page=1>
- Жуленьова, О. (2025). *Стан і перспективи волонтерства в Україні: дані опитування 2025 року*. Київ: Інститут соціології НАН України. Отримано 15.01.2026 з https://isnasu.org.ua/analytics/013_Zhuleniova_O_-_Stan_i_perspektivy_volonterstva.php
- Остапенко, М. А., Бунгеа, Л. С. (2023). Довіра до влади як ресурс розвитку суспільства. *Регіональні студії*, 35, 16–21. <https://doi.org/10.32782/2663-6170/2023.35.2>
- Паращевін, М. (2024). Таблиці з результатами опитувань. В Є. Головаха, С. Дембіцький (Ред.), *Українське суспільство в умовах війни. Рік 2024: Колективна монографія* (с. 413–449). Київ: Інститут соціології НАН України. Отримано 10.04.2026 з <https://drive.google.com/file/d/1bqw3rZ3ajsNJ2l7zBQL5uRjAWO030EYk/view>
- Тенін, П., Сальнікова, С. (2025). Потенціал застосування поняття довіри до вивчення релігійного поля України в умовах соціальної амбівалентності. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*, 2(66), 53–63. [https://doi.org/10.20535/2308-5053.2025.2\(66\).337622](https://doi.org/10.20535/2308-5053.2025.2(66).337622)
- Чепурко, Г. (2024). Проблема соціальної травми в українському соціумі: теоретичний аспект. *Collection of Scientific Papers «ΛΟΓΟΣ»*, 265–267. <https://doi.org/10.36074/logos-02.02.2024.052>
- Шайгородський, Ю. Ж. (2021). Довіра як політико-психологічний феномен. *Політичне життя*, 4, 63–69. <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2021.4.10>
- Ятченко, В., Олійник, О. (2019). Соціальна травма як конфліктогенний чинник в українознавстві й українській історії. *Українознавчий альманах*, 25, 133–140. <https://doi.org/10.17721/2520-2626/2019.25.21>
- Ятченко, В. Ф., Олійник, О. В. (2021). Соціальна травма і проблема ідентичності. *Актуальні проблеми філософії та соціології*, 31, 79–83. <https://doi.org/10.32837/apfs.v0i31.1007>
- Earle, T. C., & Cvetkovich, T. G. (1995). *Social trust: toward a cosmopolitan society*. London: Praeger. Retrieved March 12, 2026 from <https://archive.org/details/socialtrusttowar0000earl>
- Folke, C. (2006). Resilience: The emergence of a perspective for social-ecological systems analyses. *Global Environmental Change*, 16(3), 253–267. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2006.04.002>
- Galtung, J. (1989). The State, the Military and War. *Journal of Peace Research*, 26(1), 101–105. <https://doi.org/10.1177/0022343389026001010>
- Galtung, J. (1969). Violence, Peace, and Peace Research. *Journal of Peace Research*, 6(3), 167–191. <https://doi.org/10.1177/002234336900600301>
- Klymenko, O., & Chepak, V. (2026). Resilience of Ukrainian society to war-induced traumatic events. *Risus – journal on innovation and sustainability*, 17(1), 203–217. <https://doi.org/10.23925/2179-3565.2026v17i1p203-217>
- Luhmann, N. (1979). *Trust and Power*. Chichester, New York: John Wiley and Sons. Retrieved March 25, 2026 from <https://archive.org/details/trustpowertwowor0000luhm>
- Luhmann, N. (1992). The Concept of Society. *Thesis Eleven*, 31(1), 67–80. <https://doi.org/10.1177/072551369203100106>
- Palagnyuk, Y. (2021). Social trust in public authorities as a factor of civil society development. *Public Administration and Regional Development*, 13, 699–725. <https://doi.org/10.34132/pard2021.13.07>
- Salnikova, S. (2014). Peculiarities of the normative regulation in Ukrainian and Belarusian societies. In Ye. Muradyan (Eds.), *The dynamics of value and norm system and life chances: the experience of post-Soviet transformation in the Borderlands* (pp. 90–193, pp. 329–352), Vilnius: YeGU.
- Vallier, K., & Weber, M. (2021). *Social trust*. NY: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003029786>

REFERENCES

- Chepurko, G. (2024). The problem of social trauma in Ukrainian society: a theoretical aspect. *Collection of Scientific Papers «ΛΟΓΟΣ»*, 265–267. <https://doi.org/10.36074/logos-02.02.2024.052>
- Earle, T. C., & Cvetkovich, T. G. (1995). *Social trust: toward a cosmopolitan society*. London: Praeger. Retrieved March 12, 2026 from <https://archive.org/details/socialtrusttowar0000earl>
- Folke, C. (2006). Resilience: The emergence of a perspective for social-ecological systems analyses. *Global Environmental Change*, 16(3), 253–267. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2006.04.002>
- Galtung, J. (1989). The State, the Military and War. *Journal of Peace Research*, 26(1), 101–105. <https://doi.org/10.1177/0022343389026001010>
- Galtung, J. (1969). Violence, Peace, and Peace Research. *Journal of Peace Research*, 6(3), 167–191. <https://doi.org/10.1177/002234336900600301>
- Hatsko, V. (2024). What Determines Trust in Local Governance During the War in Ukraine? *Sociological Studios*, 2(25), 19–30. <https://doi.org/10.29038/2306-3971-2024-02-43-43>
- Hrushetskyi, A. (2026, Jan. 13). *Trust in public institutions*. Press release. Kyiv: KIIS. Retrieved April 25, 2026 from <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1578&page=1>
- Klymenko, O., & Chepak, V. (2026). Resilience of Ukrainian society to war-induced traumatic events. *Risus - journal on innovation and sustainability*, 17(1), 203–217. <https://doi.org/10.23925/2179-3565.2026v17i1p203-217>
- Luhmann, N. (1992). The Concept of Society. *Thesis Eleven*, 31(1), 67–80. <https://doi.org/10.1177/072551369203100106>
- Luhmann, N. (1979). *Trust and Power*. Chichester, New York: John Wiley and Sons. Retrieved March 25, 2026 from <https://archive.org/details/trustpowertwowor0000luhm>
- Ostapenko, M. A., & Bungea, L. S. (2023). Trust in government as a resource for social development. *Regional Studies*, 35, 16–21. <https://doi.org/10.32782/2663-6170/2023.35.2>
- Palagnyuk, Y. (2021). Social trust in public authorities as a factor of civil society development. *Public Administration and Regional Development*, 13, 699–725. <https://doi.org/10.34132/pard2021.13.07>
- Parashchevin, M. (2024). Tables with the survey results. In Ye. Golovakha & S. Dembitskyi (Eds.), *Ukrainian society in wartime. The year 2024: Collective monograph* (pp. 413–449). Kyiv: Institute of Sociology of the National Academy of Sciences of Ukraine. Retrieved April 10, 2026 from <https://drive.google.com/file/d/1bqw3rZ3ajsNJ217zBQL5uRjAWO030EYk/view>
- Salnikova, S. (2014). Peculiarities of the normative regulation in Ukrainian and Belarusian societies. In Ye. Muradyan (Eds.), *The dynamics of value and norm system and life chances: the experience of post-Soviet transformation in the Borderlands* (pp. 90–193, pp. 329–352), Vilnyus: YeGU.
- Shaihorodskiy, Yu. (2021). Trust as a Political and Psychological Phenomenon. *Political Life*, 4, 63–69. <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2021.4.10>
- Tienin, P., & Salnikova, S. (2025). The potential of applying the concept of trust to the study of the religious field of Ukraine in conditions of social ambivalence. *Bulletin of the NTUU "KPI". Political Science. Sociology. Law*, 2(66), 53–63. [https://doi.org/10.20535/2308-5053.2025.2\(66\).337622](https://doi.org/10.20535/2308-5053.2025.2(66).337622)
- Vallier, K., & Weber, M. (2021). *Social trust*. NY: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003029786>
- Yatchenko, V., & Oliynyk, O. (2019). Social trauma as a conflict-generating factor in Ukrainian studies and Ukrainian history. *Almanac of Ukrainian Studies*, 25, 133–140. <https://doi.org/10.17721/2520-2626/2019.25.21>
- Yatchenko, V. F., & Oliynyk, O. V. (2021). Social trauma and the problem of identity. *Current problems of philosophy and sociology*, 31, 79–83. <https://doi.org/10.32837/apfs.v0i31.1007>
- Zhuleniova, O. (2025). *State and prospects of volunteering in Ukraine: 2025 survey data*. Kyiv: Institute of Sociology of the National Academy of Sciences of Ukraine. Retrieved April 15, 2026 from https://isnasu.org.ua/analytics/013_Zhuleniova_O_-_Stan_i_perspektyvy_volonterstva.php